SZKOŁA MYŚLENIA KRYTYCZNEGO
I WALKI Z DEZINFORMACJĄ

W sieci domysłów,

czyli jak demaskować teorie spiskowe wokół technologii?

OBSZAR
dezinformacja technologiczna

GRUPA DOCELOWA
szkoła ponadpodstawowa

CZAS TRWANIA
45 minut

Projekt Fundacji Centrum Cyfrowe „Szkoła krytycznego myślenia i walki z dezinformacją".

Zadanie finansowane ze środków Ministerstwa Cyfryzacji.

Publikacja wyraża jedynie poglądy autora/ów i nie może być utożsamiana z oficjalnym stanowiskiem Ministerstwa Cyfryzacji.

Wstęp

Współczesny rozwój technologiczny zachodzi w tempie, które u wielu osób wywołuje naturalne poczucie zagubienia i braku kontroli.

Zjawiska takie jak sieć 5G, promieniowanie elektromagnetyczne czy zaawansowane algorytmy są dla przeciętnego użytkownika całkowicie abstrakcyjne – nie można ich zobaczyć, dotknąć ani intuicyjnie zrozumieć. Ta „niewidzialność" procesów technologicznych tworzy idealne podłoże dla dezinformacji. Kiedy ludzie doświadczają powszechnych, codziennych dolegliwości, takich jak chroniczne zmęczenie, bóle głowy czy bezsenność, podświadomie szukają prostych, zewnętrznych przyczyn. Zamiast brać pod uwagę inne złożone przyczyny danego zjawiska, o wiele chętniej wierzymy w przekonującą opowieść wskazującą jednego, konkretnego winowajcę – jak choćby nowo wybudowany maszt telekomunikacyjny.

Proste odpowiedzi na trudne pytania

Ta potrzeba natychmiastowego wyjaśnienia trudnych spraw leży u podstaw **teorii spiskowych**. Teorie spiskowe to szczególne narracje, które dają odbiorcom złudne poczucie, że w pełni rozumieją otaczającą ich rzeczywistość. Ich najważniejszą cechą jest to, że w skrajnie uproszczony sposób dzielą rzeczywistość na dwie grupy – z jednej strony znajdują się potężne, rządzące światem elity oraz „osoby trzymające władzę", a z drugiej – nieświadomi, oszukiwani obywatele.

Warto przy tym odróżnić je od realnych spisków, które rzeczywiście niekiedy istnieją i z czasem wychodzą na jaw dzięki twardym dowodom. W przypadku **teorii spiskowych** skomplikowane prawa fizyki, procesy naukowe czy procedury administracyjne zostają sprowadzone do prostego, nieopartego na faktach scenariusza o „tajnym układzie skierowanym przeciwko obywatelom".

Strach jako towar

Świetnym przykładem tego mechanizmu jest współczesny niepokój wokół sieci 5G. Opowieści o śmiertelnym zagrożeniu ze strony nadajników nowej generacji nie rozprzestrzeniają się jednak bez powodu – w świecie internetu i mediów społecznościowych strach i sensacja są po prostu doskonałym towarem. Wiadomości,

które nas niepokoją lub oburzają, rozchodzą się w sieci najszybciej, ponieważ odruchowo zatrzymujemy na nich wzrok i chętniej podajemy je dalej. Autorzy kanałów czy profili społecznościowych sprawnie wykorzystują to zjawisko do budowania zasięgów.

Kiedy wokół lęku przed nową technologią uda się zgromadzić zaangażowaną i emocjonalnie poruszoną publiczność, znacznie łatwiej jest ją później namówić na zakup płatnych e-booków, zamkniętych subskrypcji czy drogich, niesprawdzonych gadżetów mających rzekomo „blokować szkodliwe fale".

UWAGA METODYCZNA

Prowadzenie tej lekcji wymaga od osoby prowadzącej zachowania absolutnej neutralności
i unikania języka stygmatyzacji. Pod żadnym pozorem nie należy wyśmiewać osób wierzących w teorie spiskowe ani używać wobec nich obraźliwych określeń. Wielu ludzi udostępnia te treści w dobrej wierze, napędza ich bowiem autentyczna troska o zdrowie swoje i swoich bliskich.

Zadaniem nauczyciela jest przesunięcie uwagi uczniów i uczennic z oceny ludzi na analizę samego języka teorii spiskowych oraz mechanizmów rynkowych, które na tym strachu zarabiają. Pracujemy wyłącznie na strukturze komunikatów, ucząc młodzież korzystania z narzędzi fact-checkingowych jako tarczy ochronnej przed manipulacją.

Cele zajęć

Uczniowie i uczennice:

- rozpoznają stałe schematy budowania teorii spiskowych wokół nowoczesnych technologii
  w mediach społecznościowych,
- dostrzegają różnicę między emocjonalnym językiem opartym na strachu a obiektywnymi faktami i badaniami naukowymi,
- rozumieją, czym jest *fact-checking* oraz dlaczego stanowi on kluczowe narzędzie do samodzielnego sprawdzania informacji w sieci,

- rozwijają krytyczny dystans wobec sensacyjnych przekazów internetowych, co pomaga
  im chronić własne emocje i budować odporność względem treści docierających do nich
  w przestrzeni cyfrowej.

Przebieg lekcji

I	II	III	IV
Doświadczenie	**Refleksja**	**Teoria**	**Praktyka**
10 min	10 min	10 min	15 min

Szerokość pasków odpowiada czasowi trwania poszczególnych części. Razem 45 minut.

CZĘŚĆ I

Doświadczenie

OK. 10 MINUT

1 **Powiedz, że dzisiejsza lekcja będzie treningiem analitycznego czytania i weryfikacji informacji.**

Wyjaśnij, że sprawdzicie wspólnie, jak za pomocą odpowiedniego doboru słów można uśpić nasz racjonalny krytycyzm i zmienić opis bezpiecznego, codziennego przedmiotu w sensacyjny komunikat, który potrafi wyłączyć logiczne myślenie odbiorców.

2 **Podziel klasę na 5–6 małych zespołów.**

Następnie rozdaj każdej kartę pracy zawierającą krótkie, anonimowym doniesienie z internetu (Załącznik 1).

SFORMUŁUJ POLECENIE

„Wyobraźcie sobie, że Wasz zespół otrzymał do analizy niepokojący wpis, który krąży na różnych forach internetowych. Tekst opisuje pewną technologię, zjawisko lub urządzenie. Przeczytajcie go uważnie w swoich grupach i spróbujcie wspólnie odgadnąć, co dokładnie zostało ukryte pod tymi alarmującymi słowami. Zapiszcie swój typ na kartce, a pod spodem wypiszcie trzy określenia z tekstu, które najbardziej Was zaniepokoiły.”

3 **Pozwól uczniom i uczennicom na swobodną dyskusję w zespołach i daj kilka minut na przeanalizowanie tekstów.**
Pamiętaj o tym, że na tym etapie grupy działają wyłącznie pod wpływem pierwszego wrażenia oraz emocjonalnego, sugestywnego języka opisu. Absolutnie nie podpowiadaj im prawidłowego rozwiązania, nie sugeruj, o jaki przedmiot chodzi, ani nie oceniaj ich typów. Na wspólne rozszyfrowanie zagadki, zderzenie z rzeczywistością i zdemaskowanie wykorzystanych mechanizmów językowych przyjdzie czas w kolejnej części warsztatów.

CZĘŚĆ II

Refleksja

OK. 10 MINUT

1 **Poproś przedstawicieli poszczególnych zespołów o podzielenie się swoimi przemyśleniami.** Zapytaj, jakie zjawisko, urządzenie lub technologię wytypowali na podstawie przeczytanego tekstu.

Zapisz ich typy na tablicy, tworząc listę pomysłów (uczniowie i uczennice, kierowani emocjonalnym językiem opisu, mogą obstawiać np. broń biologiczną, tajny system inwigilacji satelitarnej, technologię wojskową czy zakazane eksperymenty naukowe).

2 **Po krótkiej wymianie pomysłów, zatrzymaj na chwilę dyskusję i wyjaśnij.**

POWIEDZ

„Wszystkie Wasze zespoły analizowały tekst, który w rzeczywistości opisuje...
zwykły, domowy router Wi-Fi (lub standardową osiedlową antenę sieci komórkowej),
z którego korzystacie każdego dnia, grając w gry, ucząc się czy przeglądając social media.”

3 **Wykorzystaj ten moment zaskoczenia, aby porozmawiać z klasą o tym, jak łatwo nasza wyobraźnia ulega językowej sugestii.** Aby pomóc uczniom i

uczennicom samodzielnie przeanalizować to doświadczenie, poprowadź dyskusję wokół następujących pytań:

- Jak to się stało, że opis urządzenia, które większość z nas ma we własnym domu, wywołał skojarzenia z globalnym zagrożeniem lub tajnym eksperymentem?
- Które konkretne słowa (np. „bombardowani", „penetruje", „toksyczna sieć") najbardziej wpłynęły na Waszą wyobraźnię i uśpiły racjonalny krytycyzm?
- Czy fakty podane w tekście są technicznie prawdziwe? (Wyjaśnij, że tak – fale radiowe rzeczywiście fizycznie przenikają przez ściany i ludzkie ciała, choć są przy tym osłabiane i częściowo pochłaniane. Dokładnie na tym polega fizyka łączności bezprzewodowej, ale samo w sobie nie oznacza to szkodliwości). Dlaczego więc ten tekst brzmi jak sensacyjne doniesienie, skoro opisuje przebadaną w gruncie rzeczy codzienność?

4 **Zbierz** najważniejsze głosy z sali i pomóż klasie sformułować kluczowy wniosek z tego doświadczenia – język pełen emocji zmienia sposób, w jaki oceniamy rzeczywistość. Mechanizm manipulacji rzadko jednak opiera się na całkowitym kłamstwie wymyślonym od zera. O wiele częściej wykorzystuje on prawdziwe fakty, które zostają celowo „ubrane" w alarmującą formę. Zastąpienie neutralnych pojęć słowami o silnym ładunku emocjonalnym automatycznie uruchamia w naszej wyobraźni lęk, zanim w ogóle damy sobie szansę na logiczne i spokojne myślenie.

Podkreśl, że naturalna ostrożność wobec technologii jest w pełni uzasadniona – kluczem jest jednak umiejętność odróżnienia rzetelnej nauki od emocjonalnej pułapki językowej.

CZĘŚĆ III

Teoria

OK. 10 MINUT

1 **Na początek tej części nawiąż bezpośrednio do wniosków wyciągniętych z poprzedniego ćwiczenia.**

MOŻESZ POWIEDZIEĆ

„Świetnie zauważyliście, jak łatwo za pomocą naładowanych emocjami słów zmienić opis dobrze znanego urządzenia w sensacyjny przekaz. Tekst, który przed chwilą analizowaliście, idealnie obrazuje mechanizm powszechny w internecie – dokładnie na nim opierają się teorie spiskowe.”

Następnie zapytaj uczniów i uczennice, czy kiedykolwiek słyszeli to pojęcie, a jeśli tak – czy mogliby zdefiniować je własnymi słowami?

2 **Zbierz odpowiedzi z sali i postaraj się je krótko podsumować.** Następnie powiedz, że teorie spiskowe to w gruncie rzeczy alternatywne wyjaśnienia różnych wydarzeń lub procesów, które zakładają, że oficjalna wersja rzeczywistości jest kłamstwem,
a za wszystkim stoi ukryty, celowy plan małej grupy wpływowych ludzi.

Wyjaśnij, że charakteryzuje je m.in. to, że:

Tłumaczą działanie świata w prosty sposób

– zamiast zniuansowanej refleksji nad złożonością danego problemu, dają szybką, czarno-białą odpowiedź, w której od razu wszystko staje się „jasne”.

Często dzielą rzeczywistość na dwie grupy

– po jednej stronie stawiają potężne, zakulisowe „elity" rządzące światem, a po drugiej – nieświadomą, oszukiwaną większość (zwykłych obywateli).

Są w jakimś stopniu zakotwiczone w rzeczywistości

– rzadko są wymyślone od zera. Zawsze wykorzystują jakieś prawdziwe, namacalne fakty (tak jak w naszym ćwiczeniu – router naprawdę emituje fale radiowe, które przenikają przez ściany), ale obudowują je zmanipulowaną interpretacją.

Są oparte na istniejących lękach

– wyrastają tam, gdzie jako ludzie czujemy naturalny niepokój, bezsilność lub brak kontroli nad otaczającym nas światem.

Nieustannie rozwijają się o nowe wątki

– zazwyczaj nie mają ostatecznego końca. Reagują na bieżące wydarzenia, elastycznie dopisując do narracji nowe wątki, przez co stają się odporne na obalenie.

3 **Następnie zapytaj klasę o to, czy przychodzą im do głowy jakieś przykłady teorii spiskowych, o których słyszeli w internecie, telewizji albo w rozmowach ze znajomymi?**

Uczniowie mogą podawać bardzo różne pomysły – od tajemnic Trójkąta Bermudzkiego, przez lądowanie na Księżycu rzekomo nagrane w studiu filmowym, aż po Strefę 51 czy ukrywanie przed ludźmi leków na groźne choroby.

Daj im chwilę na swobodną wymianę haseł.

4 Po krótkiej rozmowie zapytaj uczniów i uczennice o to, jak w takim razie sobie radzić z teoriami spiskowymi, które do nas docierają i na pierwszy rzut oka wydają nam się bardzo prawdopodobne.

Pozwól klasie na krótką wymianę myśli, a następnie wprowadź pojęcie *fact-checkingu*. Wyjaśnij, że to nic innego jak rzetelna weryfikacja informacji, która w praktyce polega po prostu na sprawdzeniu innych, niezależnych źródeł, ale też na uważnym przyjrzeniu się konstrukcji samego tekstu lub komunikatu, który mamy przed oczami.

5 **Zaproponuj klasie krótką burzę mózgów.**

Zapytaj uczniów i uczennice:

POWIEDZ

„Na jakie elementy w samej konstrukcji tekstu lub komunikatu warto Waszym zdaniem zwrócić uwagę, żeby nie dać się złapać w pułapkę manipulacji? Co powinniśmy sprawdzić w pierwszej kolejności?”

6 Uporządkuj odpowiedzi z sali, szczegółowo omawiając pięć najważniejszych kryteriów analizy struktury tekstu:

Źródło i autor

– sprawdzamy, kto to opublikował. Czy pod tekstem podpisała się konkretna osoba swoim prawdziwym imieniem i nazwiskiem? Czy profil lub portal jest anonimowy,
czy może za treścią stoi znane i szanowane medium?

Tytuł i język

– patrzymy na styl wypowiedzi. Czy nagłówek krzyczy wielkimi literami i obiecuje odkrycie „ukrywanej prawdy”? Czy język jest spokojny i neutralny, czy raczej uderza
w tony oskarżycielskie, wywołując w nas natychmiastowy lęk?

Cytaty i eksperci

– badamy, na czyje autorytety powołuje się autor oraz czy opiera się na rzetelnych badaniach naukowych. Czy w tekście padają konkretne nazwiska ekspertów wraz z nazwami uniwersytetów, na których pracują, oraz odnośnikami do oficjalnych, recenzowanych publikacji?

Czy może zamiast sprawdzonych doniesień ze świata nauki czytamy o tajemniczych „niezależnych badaczach”, których personaliów i dorobku nie da się w żaden sposób zweryfikować?

Dane i fakty

– prześwietlamy liczby. Jeśli w tekście pojawiają się procenty czy statystyki, sprawdzamy, czy autor podał do nich bezpośrednie, oficjalne źródło. Jeśli nie możemy łatwo sprawdzić, skąd pochodzą te liczby, taka informacja powinna od razu wzbudzić naszą zdrową czujność.

Intencja i cel

– zadajemy sobie kluczowe pytanie – dlaczego ktoś to napisał? Czy intencją jest rzetelne poinformowanie nas o faktach, czy raczej celowe wywołanie w nas lęku, abyśmy pod wpływem emocji podbili zasięgi (udostępnili post dalej) albo kupili reklamowany produkt?

7 **Na koniec podsumuj tę część zajęć.**

MOŻESZ POWIEDZIEĆ

„Teorie spiskowe żerują na naszych emocjach i podrzucają nam proste, czarno-białe odpowiedzi. *Fact-checking* to z kolei narzędzie, które przywraca nam kontrolę. Sprawdzając źródła i patrząc na to, jak skonstruowany jest komunikat, po prostu nie dajecie się nabrać."

CZĘŚĆ IV

+ *Praktyka*

OK. 15 MINUT

1 **Wprowadź klasę w część praktyczną, przywołując sieć 5G jako przykład obszaru technologicznego, wokół którego wyjątkowo często powstają teorie spiskowe.** Wyjaśnij uczniom i uczennicom, że choć bezpieczeństwo tej technologii potwierdzają liczne badania, a jej działanie regulują surowe normy, w internecie krąży na jej temat wiele mitów i niesprawdzonych informacji. Zaproponuj klasie sprawdzenie w praktyce, jak działa taki mechanizm.

2 Następnie rozdaj zespołom karty pracy (Załącznik 2):

POWIEDZ

„Otrzymaliście przed chwilą karty pracy z przykładowym wpisem z mediów społecznościowych na temat sieci 5G. Waszym zadaniem jest przeanalizowanie tego tekstu z perspektywy fact-checkera. Wykorzystajcie pięć kryteriów, które przed chwilą omówiliśmy. Znajdźcie i wypiszcie na karcie te elementy, które Waszym zdaniem są emocjonalną manipulacją, mają za zadanie wzbudzać strach albo brakuje im wiarygodnych źródeł."

3 **Daj grupom kilka minut na wspólną dyskusję i zapisanie wniosków na kartach.** Obserwuj pracę zespołów i w razie potrzeby podpowiadaj, na jakie elementy (np. brak konkretnych nazwisk, brak odnośników do badań czy ukryty cel

komercyjny) warto zwrócić uwagę. Po zakończeniu prac, poproś przedstawicieli grup o podzielenie się swoimi wnioskami na forum. Możesz podzielić to zadanie między poszczególne zespoły – niech jedna grupa omówi język wpisu, kolejna oceni wiarygodność ekspertów, a następna wskaże cel autora.

4 **Na koniec zwróć uwagę uczniów i uczennic na to, że po przeprowadzeniu takiej analizy tekst przestaje być aż tak sensacyjny, jak wydawał się na początku, ponieważ zaczynamy widzieć mechanizmy, z jakich skorzystał jego autor lub autorka.**

Po tej refleksji podziękuj klasie za aktywny udział w lekcji oraz wspólną pracę podczas analizowania materiałów.

FACT-CHECKING W PIĘCIU KROKACH

1 Źródło i autor	2 Tytuł i język	3 Cytaty i eksperci	4 Dane i fakty	5 Intencja i cel
Kto to opublikował?	Spokój czy krzyk i lęk?	Nazwiska, uczelnie, publikacje?	Skąd te dane i liczby?	Po co ktoś to napisał?

PO CZYM POZNAĆ TEORIĘ SPISKOWĄ?

1 Prosto tłumaczy świat	2 Dzieli na dwie grupy	3 Ma ziarno prawdy	4 Rośnie na lękach	5 Nie ma końca
Czarno-biała opowieść zamiast nauki i niuansów.	Potężne elity kontra oszukiwana większość.	Prawdziwy fakt, zmanipulowana interpretacja.	Szczególnie skuteczna tam, gdzie czujemy bezsilność.	Dopisuje nowe wątki, nie da się jej obalić.

ZAŁĄCZNIK 1 · KARTA PRACY

Co to jest?

Instrukcja: Przeczytajcie poniższy tekst i spróbujcie odpowiedzieć na pytanie – jakie urządzenia, zjawiska lub technologii dotyczą te słowa?

To dzieje się teraz, w naszych domach i na naszych ulicach. Jesteśmy bezustannie, przez całą dobę, bombardowani niewidzialnym dla oka promieniowaniem sztucznego pochodzenia. Ta siła bez problemu penetruje betonowe ściany naszych sypialni, przenika przez ubrania i bezgłośnie przechodzi przez ludzkie ciała, docierając bezpośrednio do tkanek i komórek mózgowych każdego z nas.

Potężne konsorcja montują te emitery masowo, bez pytania kogokolwiek o zgodę, oplatając świat niewidzialną, toksyczną siecią, przed którą nie ma ucieczki. Oficjalne instytucje milczą, udając, że to norma, podczas gdy ten niewidzialny wróg modyfikuje środowisko, w którym żyjemy.

Nasz typ (co to za technologia, zjawisko lub urządzenie?):

Trzy określenia z tekstu, które brzmiały najbardziej niepokojąco:

ZAŁĄCZNIK 2 · KARTA PRACY

Wcielmy się w fact-checkerów!

Instrukcja: Przeczytajcie uważnie poniższy wpis z mediów społecznościowych, a następnie przeanalizujcie jego konstrukcję z perspektywy fact-checkera, odpowiadając na poniższe pytania.

Uwaga! Ważna informacja dla mieszkańców. Na dachu centrum handlowego Galeria Główna uruchomiono maszt sieci 5G, który od wczoraj działa z maksymalną mocą. Europejskie Stowarzyszenie Niezależnych Lekarzy opublikowało raport wykazujący, że fale o tak wysokiej częstotliwości zmieniają parametry ludzkiej krwi i osłabiają układ odpornościowy.

W sąsiednich przychodniach odnotowano już 300% wzrost zgłoszeń pacjentów z nagłymi migrenami i omdleniami. Medycy w mediach milczą ze względu na umowy finansowe
z operatorami komórkowymi. Wszystko wskazuje na to, że to celowe, zaplanowane działanie samego prezydenta miasta, którzy testują nowe systemy cyfrowej kontroli i masowej inwigilacji na niczego nieświadomych obywatelach. Chrońcie zdrowie swoich rodzin.

Pod linkiem w profilu znajdziecie specjalne ekrany absorbujące promieniowanie za 249 zł – liczba sztuk w promocji jest ograniczona. Udostępniajcie tę wiadomość dalej!

Źródło i autor

(Kto jest autorem tego wpisu i co możecie powiedzieć o jego wiarygodności?)

Tytuł i język

(Przeanalizujcie styl oraz język, jakim posługuje się autor. Jak Waszym zdaniem wpływa on na odbiór informacji?)

Cytaty i eksperci

(Na jakie autorytety, instytucje lub badania naukowe powołuje się autor? Co o nich wiecie na podstawie tekstu?)

Dane i fakty

(Jakie dane liczbowe lub statystyki pojawiają się we wpisie? W jaki sposób autor uzasadnia ich prawdziwość?)

Intencja i cel

(Jaki jest cel tego wpisu? Dlaczego Waszym zdaniem został on opublikowany w mediów społecznościowych?)

SZKOŁA KRYTYCZNEGO MYŚLENIA I WALKI Z DEZINFORMACJĄ

Scenariusze lekcji do zajęć w szkołach podstawowych (kl. 7 i 8) i ponadpodstawowych

Dziękujemy za skorzystanie z naszych materiałów!

To jeden z szesnastu scenariuszy, które powstały w ramach projektu „Szkoła krytycznego myślenia i walki z dezinformacją", finansowanego i realizowanego przez Fundację Centrum Cyfrowe w ramach otwartego konkursu Ministerstwa Cyfryzacji na rzecz świadomości i edukacji społeczeństwa wokół zjawiska dezinformacji w internecie.

Wszystkie scenariusze dostępne są bezpłatnie na stronie **centrumcyfrowe.pl/szkolamysleniakrytycznego**.

Znajdują się tam pliki w różnych formatach – zarówno gotowe do wydruku PDF-y, jak i otwarte pliki DOCX, które umożliwiają swobodne dostosowanie materiałów do swoich potrzeb.

Jeśli korzystasz z indywidualnych plików, serdecznie zachęcamy do zapoznania się ze wstępem (także dostępnym na stronie), który wprowadza w tematykę i metody pracy z materiałami.

GRA KARCIANA

W ramach projektu została przygotowana również specjalna edukacyjna gra karciana „Blur. Złap ostrość przekazu". Można ją swobodnie wplatać w przebieg lekcji – wykorzystując w głównej części warsztatowej albo jako angażujące, praktyczne podsumowanie tematu omawianego podczas zajęć. Grę w wersji do samodzielnego druku na zwykłej, biurowej drukarce pobierzesz na podlinkowanej wyżej stronie.

Życzymy udanych zajęć!

Autor scenariuszy: dr Karol Jachymek
(Obserwatorium Praktyk Medialnych, Uniwersytet SWPS)

Fundacja Centrum Cyfrowe · Projekt SpołTech · Warszawa 2026

Materiały udostępniamy na licencji Creative Commons Uznanie Autorstwa (CC BY 4.0). Zachęcamy do ich przedruku i wykorzystania – prosimy jednak o zachowanie informacji o autorstwie i finansowaniu projektu, oraz podanie linku do strony: www.centrumcyfrowe.pl.